

Byhistorie – case, byggekloss eller biografi?

Morten Hammerborg

uni Rokkansenteret

Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier

**Notat
6- 2011**

Uni Rokkansenteret, Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier, har en todelt publikasjonsserie. Publikasjonsserien redigeres av et redaksjonsråd bestående av forskningsdirektør og forskningsledere.

I rapportserien publiseres ferdige vitenskapelige arbeider, for eksempel sluttrapporter fra forskningsprosjekter. Manuskriptene er vurdert av redaksjonsrådet eller en fagfelle oppnevnt av redaksjonsrådet.

Det som utgis som notater er arbeidsnotater, foredrag og seminarinnlegg. Disse godkjennes av prosjektleder før publisering.

ISSN 1503-0946

Uni Rokkansenteret
Nygårdsgaten 5
5015 Bergen
Tlf. 55 58 97 10
Fax 55 58 97 11
E-post: rokkansenteret@uni.no
<http://rokkan.uni.no/>

Byhistorie – case, byggekloss eller biografi?

MORTEN HAMMERBORG

STEIN ROKKAN SENTER FOR FLERFAGLIGE SAMFUNNSSTUDIER

UNI RESEARCH AS

JUNI 2011

Notat 6 – 2011

Innhold

INNLEDNING.....	3
EN VITENSKAPELIG TILNÆRMING?	3
NORSKE BYGGEKLOSSER?	5
VERDENSHISTORIEN SETT FRA HAUGESUND	6
AVSLUTNING	9

Innledning

En akademisk by- og lokalhistorietradisjon er noe av et særnorsk fenomen. Produksjonen er stor, og debattene som omgir den likeså.¹ Sentralt står spørsmål som: Hvorfor skal historikere befatte seg med by- og lokalhistorie? Og videre; hvordan bør slik historie skrives? I det følgende vil jeg være mest opptatt av det siste spørsmålet, altså om "hvordan", men hele tiden vil spørsmålet om "hvorfor" lure i bakgrunnen. Spørsmålene kan neppe meningsfullt adskilles; "hvordan" er nettopp betinget av "hvorfor".

Denne teksten tar sitt utgangspunkt i Øyvind Bjørnsons *Dei trødde sjøen: Haugesund 1914–50*, bind tre i Haugesunds historie.² Dette verket, som kom i 2004, ble Bjørnsons siste.³ Boken vil jeg analysere med henblikk på hvordan Bjørnson valgte å skrive byhistorie. Hans tilnærming til temaet vil bli diskutert i forhold til noen sentrale debatter innen feltet lokal- eller byhistorie, hovedsaklig nasjonalt, men også internasjonalt. Videre vil jeg forsøke å plassere det endelige produktet i relasjon til et par prinsipielle tilnæringsmåter.

En vitenskapelig tilnærming?

Et mulig startpunkt for en debatt om hvordan byhistorie bør skrives, finner vi i en type kritikk som noen ganger framkommer fra det vi kan kalle scientistisk hold. Denne tilnærmingen er scientistisk i den forstand at det er det vitenskapelige program, i betydningen av nomotetisk (lovbyggende), som avgjør hva som er legitime og interessante problemstillinger og den korrekte metode ved utforskningen av byers historie. Richard Rodger, en av Europas ledende "urban historians", deler produksjonen av byhistorie i to – én god og én dårlig.⁴ Den dårlige går under navnet av "bybiografi" og er kjennetegnet av alt som dårlig og ikke-vitenskapelig (i denne forstand) er. Den er deskriptiv og ikke analytisk, den er partikulær og ikke generell; den er i det hele tatt skrevet av amatører og bidrar intet til forståelsen av urbanisering som fenomen. Mangt kunne vært sagt om Rodgers' bannbulle – og da særlig med utgangspunkt i hans vitenskapssyn som tar for gitt at ikke-vitenskap nødvendigvis er preget av det induktive og idiografiske og vitenskap det motsatte – men vi skal her holde oss til Rodgers'

¹ En viktig debatt om by- og lokalhistorie, som jeg ikke vil befatte meg med i denne teksten, er i hvilken grad denne sjangeren influeres av at den nesten alltid er skrevet som oppdragshistorie. For resonnerer rundt dette, se Morten Hammerborg: "Oppdragshistorikeren: mellom det bundete mandat og den tomme frihet", *Historisk tidskrift* 3/2011, kommende.

² Øyvind Bjørnson: *Dei trødde sjøen: Haugesund 1914–50*, Bergen 2004.

³ En tidligere versjon av denne teksten ble presentert på "Minneseminar for Øyvind Bjørnson", Bergens sjøfartsmuseum 8. januar 2009.

⁴ Anders Kirkhusmo: "Urban History as Local History" i *Urban History: The Norwegian Tradition in a European Context. A report from the conference in urban history held in Trondheim 21.–22.11.1997*. (No. 25 Trondheim Studies in History. Skriftserie fra Historisk institutt), Trondheim 1998: 5–14.

avskrivning av bybiografien som en verdifull sjanger eller type av byhistorie.⁵ Den enkelte byen er for Rodgers et case, et laboratorium hvor profesjonelle akademikere kan teste sine allmenne, og bygge videre på, sine teorier om bydannelse og urbanisering. Å skrive om stedets historie, i og for seg selv, det er noe byens egne amatører tar seg av.

I tillegg til det programmatisk i Rodgers' uttalelser, så ligger det også en tilstandsbeskrivelse i dem. Utenfor Norges grenser så er det oftest slik at lokal- eller byhistorie nesten utelukkende utøves av ikke-historikere og ikke-akademikere. Norge er spesielt i den forstand at byhistorie lenge har vært en høyt respektert sjanger, også innen akademia. Da Øyvind Bjørnson, respektert professor i historie ved den høyst akademiske institusjonen Universitetet i Bergen, bestemte seg for å akseptere oppdraget om å skrive hjembyens historie, så var det på ingen måte et skritt ut i dilettantismen eller det ikke-akademiske; ei heller noe han anså som noe lettvinnt og behagelig arbeid han kunne skrive med et halvt øye og sin venstre hånd. Tvert i mot kunne man kanskje si. Det var her han kunne spille på hele det register han hadde bygget opp gjennom sin profesjonelle karriere. Og det fantes det en tradisjon for å gjøre slikt, en tradisjon som blant annet hans egen veileder, professor Rolf Danielsen, var en del av med sitt bind i Trondheim bys historie.

Men det er også dem som har hevdet bybiografiens forferdelighet fra et til dels scientistisk standpunkt her i landet. Den kanskje mest minneverdige kritikken kom symptomatisk nok fra en utenfor historikerlauget, nemlig den mangeårige professoren i geografi ved Universitetet i Bergen, Jens Christian Hansen. Hansen fikk i sin ungdom i oppdrag å skrive Notoddens den gang 50-årige historie.⁶ På usedvanlig kort tid, langt kortere tid enn en historiker ville akseptert for å løse oppdraget, presenterte Hansen en bok som med "økonomisk–geografisk" metode og med "halv-logaritmisk[e] diagram" ga en intens og fortettet økonomisk historie for stedet.⁷ I anmeldelsen av boken skrev historikeren Joh. N. Tønnessen i *Heimen* at: "man slutter lesningen av boken med ønsket om at Notodden tross alt måtte finne en 'tradisjonell' lokalhistoriker som kunne skrive den andre halvparten av byens historie, historien om dens 'sjel'".⁸

Hansens replikk til Tønnessen var på ingen måte unnskyldende. Hans angrep på det han kalte "den lokalhistoriske metode" var ikke nådig. Historikerne drev etter hans syn en simpel kronikør-virksomhet blottet for analytiske ambisjoner. Etter nærmest å ha latterliggjort sjangeren gjennom en elegant oppstilling av nærmest identiske passasjer fra to ulike byhistorier (hvorav Tønnessen var den ene forfatteren), kunne Hansen levere følgende bredside mot Tønnessens forsvar for bybiografien: "I kronologisk monotoni

⁵ For en utmerket diskusjon og demonstrasjon av det induktive og partikulæres rolle i skapingen av vitenskap, se Steve Sturdy: "Knowing cases: Biomedicine in Edinburgh, 1887–1920", i *Social Studies of Science*, vol. 37, nr. 5 (2007): 659–689.

⁶ Jens Christian Hansen: *Notodden*, Notodden 1963.

⁷ Se Joh. N. Tønnessen: "Jens Christian Hansen: Notodden" i Jon Tvinnereim (red.): *Løkalsamfunnet i historia. Eit utval av eldre og nyare artiklar om lokalhistorie*, Oslo 1977: 78–82 (opprinnelig publisert som bokmelding i *Heimen*, vol. XIII (1964–66)). Tønnessen oppfattet Hansens Notodden-historie som et svik mot sjangeren. Senere har Hansens bok blitt framholdt som en særlig verdifull byhistorie, se Jan Eivind Myhre: "If Trondheim were all Norway: on local history in national history" i *Urban History: The Norwegian Tradition in a European Context. A report from the conference in urban history held in Trondheim 21.–22.11.1997*. (No. 25 Trondheim Studies in History. Skriftserie fra Historisk institutt), Trondheim 1998: 22.

⁸ Tønnessen 1977: 82.

blandes likt og ulikt, det som måtte være spesifikt for byen eller bygden, drukner i beskrivelsen av 'sjels'-elementer som er de samme i alle norske byer og bygder."⁹

Heimens redaksjon fant debatten interessant nok til å be nevnte professor Rolf Danielsen i Bergen om å kommentere striden. Danielsen ga Hansen rett i at den kronologiske monotoni var en høyst reell fare for lokalhistorikeren. Å skrive god lokal historie var i det hele tatt en av "de vanskeligste prøver en historiker kan bli satt på", skrev han.¹⁰ Og når historikeren ikke maktet "å organisere denne mangslungne virkelighet på en meningsfylt måte" og hans stoff oppløste seg "i et konglomerat av detaljer uten indre funksjonell sammenheng" så kunne resultatet nettopp bli så traurig som Hansen hevdet. Dette betydde imidlertid ikke at den lokalhistoriske metode eller tradisjon var verdiløs som sådan. Danielsen støttet fremdeles tilstedeværelsen av de tradisjonelle temaer som man forventet i en lokalhistorisk fremstilling; det ville si økonomisk historie, sosial historie, kommunal historie, politisk historie og kulturlivets historie. Men historikeren skulle selvsagt ikke la seg begrense eller forfalle til leksikalske oppramsinger av forhold innen de ulike temaene. Under nøkkelordene *overordning* og *integrasjon* skulle historikeren strukturere "det mangslungne stoff for å tvinge det inn under tukt og system." Som et eksempel til etterfølgelse holdt han fram sin kollega Knut Myklands bind i Trondheims historie. Dette bindet, med tittelen "Fra Søgaden til Strandgaten (1807–1880)", er vel kanskje det mest feirede byhistoriske arbeidet i norsk historieskrivning. Mykland berettet her om nedgangen for det "gamle eksportbaserte patrisiatet med tilholdssted i Søgaden og oppkomsten av en ny kjøpmanns-klasse som hovedsakelig drev importvirksomhet fra sine hus i Strandgaten", for å si det med Erling Sandmo.¹¹ Dette var fremstillingens og analysens hovedgrep og det som resten av tematikkene var underordnet og integrert i. Da Danielsens elev, Øyvind Bjørnson, tretti år etter denne artikkelen ga seg i kast med en byhistorie, kom også han til å dyrke et overordnet grep og hvor mange, men ikke alle, bokens øvrige temaer ble integrert i dette.

Norske byggeklosser?

Men før vi ser på oppbyggingen av Øyvind Bjørnsons tekst, så vil jeg bringe inn nok en debatt om byhistoriesjangeren som gir en interessant kontrast for Bjørnsons historie om Haugesund. Det er en type debatt som har vært ført i tilknytning til lokal- og byhistorie i hvert fall siden Edvard Bull den eldre turnerte flere norske byers "bygdehistoriske kurs"

⁹ Jens Christian Hansen: "Geografi og lokalhistorie" i Jon Tvinnereim (red.): *Lokalsamfunnet i historia. Eit utval av eldre og nyare artiklar om lokalhistorie*, Oslo 1977: 67–77 (opprinnelig publisert i *Heimen*, vol. XV (1970)). Sitatene han valgte var skildringen av Kong Haakon VII sin ankomst til hovedstaden i 1905 fra henholdsvis Tønnessens eget bind i Porsgrunns historie (1957) og fra Einar Østvedts nesten samtidige bind (1959) om nabobyen Skiens historie: "Da Kongen den 25. november holdt sitt inntog i Christiania, var det stor stas også i Porsgrunn; alle skip og hele byen flagget; presis kl. 12.30 ble avfyrt 42 skudd fra Lysthusåsen, musikken på Rådhusplassen satte i med 'Gud sign Vår Konge god', kirkeklukkene kimte, mens musikken marsjerte gjennom gatene.' Den samme begivenhet artet seg slik i Skien: 'Den 25. november holdt den nyvalgte kongen, Haakon VII, sitt inntog i Kristiania. Dagen ble også feiret i Skien. En del av byens damer laget en fest på 'Hauges Minde', hvor byens fattige ble bespist." (s. 71).

¹⁰ Rolf Danielsen: "Geografi og lokalhistorie" i Jon Tvinnereim (red.): *Lokalsamfunnet i historia. Eit utval av eldre og nyare artiklar om lokalhistorie*, Oslo 1977: 83–87 (opprinnelig publisert i *Heimen*, vol. XV (1970)).

¹¹ Erling Sandmo: "Knut Mykland som nasjonal forteller" i *Historisk tidskrift*, 4/2006: 587.

i tiden 1918–1919 med foredraget "Bygdehistoriens oppgaver". Dette foredraget innledet Bull med følgende programatiske utsagn: "Det bygdehistoriske arbeidet har to store oppgaver, av omtrent samme vekt: en som vender innover mot bygden selv, og en som vender utover mot hele rikets historie".¹² Bulls håp for lokalhistorien var at den ble utført med en slik kvalitet, og var av en slik beskaffenhet at den kunne brukes som byggestener i det som for ham som profesjonell historiker var hans virksomhets sanne mål, nemlig å skrive rikets samlede historie. Dette, som jeg vil benevne som *byggeklossargumentet*, har blitt gjentatt i forskjellige varianter av en rekke historikere siden den gang.¹³ Lokalhistoriens egentlige verdi, dens merverdi utover det å gi stedets egne innbyggere en historie om seg og sine, ligger for mange i det bidrag den kan gi Rikshistorien.

En kan kanskje omtale denne holdningen som den ultimate metodologiske nasjonalisme. "Metodologisk nasjonalisme" har blitt et flittig brukt begrep i kjølvannet av at Forskningsrådet ga et utvalg i oppdrag å evaluere norsk historieforskning. Utvalget brukte i sin rapport fra 2008 begrepet som en kritikk av at norsk historieforskning (i likhet med situasjonen i de fleste andre land, kunne man lagt til) hadde sett nasjonen som den naturlige, tatt-for-gitte og uuttalte ramme for forskningen og latt seg begrense av denne.¹⁴ I byggeklossstankegangen tas den store syntesen om landets historie for gitt som historiefagets og historieforskningens naturlige og høyeste målsetning. I byggeklossargumentet er nasjonens historie, Rikshistorien, den egentlige historien, og ideelt sett så gir en god lokalhistorisk framstilling en ny bit til det store puslespillet som er den rikshistoriske syntesen.

Byggeklossargumentet framføres ofte for å vise hvor viktig lokalhistorie er. Det gir lokalhistorien anledning til å sole seg i glansen fra Rikshistoriens autoritet. Budskapet er at det lokale også er viktig, men først og fremst fordi den er viktig for Rikshistorien. Men dette setter også sentrum og periferi i historieforskningen (i dobbel forstand) i et klart hierarkisk system, hvor den lokale historien alltid er underordnet Rikshistorien og lokalhistorikeren alltid er underordnet rikshistorikeren.¹⁵ Hvordan stiller Bjørnson sin byhistorie seg i et slikt perspektiv? Var det en byggekloss Bjørnson brakte til togs?

Verdenshistorien sett fra Haugesund

Innledningen i Bjørnsons bind om Haugesunds historie levner liten tvil om hans standpunkter i forhold til de prinsipielle spørsmål vi her kort har kommentert; det være seg spørsmålet om bybiografi versus byen som case, den lokalhistoriske metode-

¹² Edvard Bull d. e.: "Bygdehistoriens oppgaver" i Jon Tvinnereim (red.): *Lokalsamfunnet i historia. Eit utval av eldre og nyare artiklar om lokalhistorie*, Oslo 1977: 20–32 (forkortet utgave).

¹³ For en drøfting av relasjonen mellom lokalhistorie og Rikshistorie (nasjonal historie), se Jan Eivind Myhre 1998: 15–27. Det er også fra denne artikkelen jeg har latt meg inspirere til å bruke termen "byggeklosser".

¹⁴ Forskningsrådet: *Evaluering av norske historiefaglig forskning. Bortenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt og fremtidens muligheter i norske historieforskning*, Oslo 2008. For en kritisk diskusjon av utvalgets konklusjoner, se Knut Kjelstadli: "Å evaluere evaluatorene" i *Historisk Tidsskrift*, 1/2009: 83–103.

¹⁵ For en kritisk drøfting av dette forholdet, se Jørn Sandnes: "Rikshistorie og lokalhistorie – sentrum og periferi i historieforskningen" i Jon Tvinnereim (red.): *Lokalsamfunnet i historia. Eit utval av eldre og nyare artiklar om lokalhistorie*, Oslo 1977: 195–204 (opprinnelig publisert i "Periferi og sentrum", nr. 10 i *Studier i historisk metode*, Oslo 1974).

debatten og Danielsens dyder; eller den strenge metodologiske nasjonalismen og hierarkiet som ofte legges til grunn i forholdet mellom Riks- og lokalhistorie. Bjørnson lot det ikke herske tvil om at det han hadde skapt skulle forstås som en bybiografi. "Framfor alt handler denne boka om hvordan Haugesund som bysamfunn endret seg", og "hovedmålet har hele tiden vært å vise hvordan bysamfunnet ble omformet i årene 1914–50"¹⁶, er to sentrale proklamasjoner i bokens innledning. Haugesund er både fortellingens objekt og mål. Det er forståelse av denne byen, og endringen av byen, som er bokens ambisjon. Den er ikke et case, uttrykk eller åsted for *noe annet*; den er ikke en byggekloss for *et annet prosjekt*. Boken/fortellingen er seg selv nok i den forstand at den ikke skal la seg måle mot noe annet enn hvorvidt den lykkes i sin ambisjon om å gripe det vesentlige og karakteristiske ved bysamfunnet Haugesund, og de endringer som foregikk der, i perioden 1914–50.

Dette høres jo fryktelig snevert ut; men fungerer i realiteten frigjørende for analysen. Ved å sette byen, og byen alene, i sentrum for hva som skal forstås; så står forfatteren fritt til å trekke inn hva det skulle være av lokale, nasjonale og internasjonale forhold for å forstå sitt objekt, nemlig Haugesund. Og denne friheten benyttet Bjørnson til fulle. Hans byhistorie er i sterk grad preget av en åpenhet mot internasjonale og nasjonale, så vel som regionale og lokale forhold. I særlig grad er det det internasjonale nivået som inntar en sentral posisjon i fortellingen. Men det er ikke prinsipielle eller teoretiske beveggrunner som dikterer dette, men heller empiriske. Det var neppe fordi Bjørnson ville lage en programmatisk bok for å angripe en metodologisk nasjonalisme, at han vektla aksene mellom det globale og lokale heller enn det lokale og nasjonale. Beveggrunnen var nok heller at relasjonen til det globale var mest relevant, empirisk sett, for å forstå Haugesund i den aktuelle perioden.¹⁷ Allerede fra starten gjøres dette klart for leseren:

Haugesund ligger ved havet. På en klar dag kan du enkelte steder i byen nesten se til Shetland. Men det er ikke utsikten som har gjort byen spesiell, men avhengigheten av de maritime næringene. Det gjorde at byen fra å være noen isolerte gårder på det store verdenskartet, fikk sin framtid nært knyttet opp til det kapitalistiske verdenssystemet.¹⁸

I sitatet ser vi hvordan Haugesund først plasseres fysisk, ved havet, og deretter brukes dette til å fremheve det særegne ved byens økonomiske liv. Denne særegenheten kommer fram gjennom en implisitt komparasjon mot andre byer. Dette definerende karaktertrekket ved byens økonomiske liv, og alle de følger det har, er selve det overordnede temaet i boken, og i stor grad relateres de andre temaene som tas opp i boken til dette. Overordning og integrasjon, for å gjenta Danielsens språkbruk.

Boken starter med de hektiske jobbeårene under den første verdenskrig. Den ekstreme økningen i verdien av skipsaksjer og lukrative sildesalg til de krigførende,

¹⁶ Bjørnson 2004: 13 og 19.

¹⁷ Jeg kan her legge til at i mitt pågående arbeid om Haugesund bys historie i tiden etter andre verdenskrig, vil jeg anlegge et langt mer nasjonalt og regionalt perspektiv på byens historie enn det Bjørnson gjorde for den forutgående perioden. Dette er ikke gjort som et knefall for den metodologiske nasjonalisme, men er empirisk fundert ut fra det forhold at det nasjonale politiske og økonomiske system etter krigen utgjorde en langt sterkere påvirkningskraft på og horisont for Haugesund enn tidligere.

¹⁸ Bjørnson 2004: 17.

gjorde at Haugesund i større grad enn noen annen norsk by nød godt av og deltok i jobbetiden. Disse få, men avgjørende årene – blir derfor viet stor plass og flere kapitler i boken. I den nærmest permanente krisen som fulgte i tiden 1920–35, fikk Haugesund også smake tilbakeslaget i større grad enn andre norske byer. Kommunen hadde basert store infrastrukturtiltak på de eventyrlige skatteinngangene jobbetiden hadde gitt og hadde tatt opp store lån. Byen gikk fra enorm kapitalrikdom til en forkrøplende kapitalfattigdom i løpet av svært kort tid. I mellomkrigstiden gikk de fleste rederne over ende, bankene ble slått konkurs, kommunens mange prosjekter stanset opp, arbeidsledigheten var i perioder skyhøy og fattigbudsjettene ble mangedoblet. Den voldsomme oppgangen under første verdenskrig produserte en ekstra hard mellomkrigstid i et fattig, trangbodd og statisk Haugesund, og alt dette skyldtes byens særegne næringsgrunnlag og internasjonale økonomi. Bysamfunnet måtte trø sjøen, som bokens pregnante tittel erklærer, og forsøke å holde ut til konjunktorene skiftet og skipsfart og sildeeksport igjen kunne gi byen liv.

Bokens seks første kapitler (nærmere 250 sider) gjør alle rede for jobbetiden og det økonomiske tilbakeslag som rammet byen. Men etter hvert så legger Bjørnson bort det økonomiske blikket. Eller rettere; han lar det utgjøre et bakteppe for de ulike temaer han tar opp. I kapitlet "Familier i krise" så er det selvsagt arbeidsledigheten og de generelt vanskelige tidene som danner bakgrunnen for den sosiale nøden kapitlet beretter om. Det neste kapitlet tar for seg byens kommunikasjoner til sitt omland – eller kanskje heller mangelen på slike. Haugesund gikk under tittelen "Landets mest isolerte by", men i arbeidet med å fremme landbaserte kommunikasjoner er hele tiden kapitalfattigdommen knugende. Den permanente krisen setter også sitt preg på kapitlet kalt "Handelsbyen tar form", mens to kapitler om det offentlige kamp mot smittsomme sykdommer og arbeid for innbyggernes helse og sunnhet, i mindre grad er preget av krisestemningen.¹⁹ To lange kapitler om henholdsvis foreningslivet og byens politiske liv er i enda mindre grad, i hvert fall tilsynelatende, gjennomsyret av bokens hovedgrep om byens særegne økonomiske fundament, internasjonale avhengighet og særlige krisetid. Det kan imidlertid hevdes at Bjørnson også her bruker byens økonomiske og dermed sosiale strukturer som forklaring hvordan byens foreninger samhandlet og hvorfor Haugesund hele tiden framsto som en politisk "gyllen middelvei", nemlig at denne var å finne i et bysamfunn formet av en sildehandel hvor høy og lav i større grad enn mange andre steder var innfiltret i og omgikk hverandre.²⁰

Bokens siste ordinære kapittel er om den andre verdenskrig, og her er hovedgrepet nesten usynliggjort og kapitlet bærer mer preg av en pliktskyldig gjennomgang av krigsårene sett fra Haugesund heller enn de ofte spenstige grepene i de foregående 13 kapitlene. Behandlingen av den siste lille tidsbolken, de fem første fredsårene, er mer en oppsummering av perioden 1914–50 enn en egen fortelling – og hovedgrepet er her

¹⁹ Disse kapitlene, og da særlig det sistnevnte, er nybrottsarbeid både sett fra et helsehistorisk og byhistorisk perspektiv. Evalueringskomiteen trakk da også fram kapitlet om helse og hygiene som å "ha en særskilt vitenskapelig tyngde". Se Forskningsrådet: *Evaluering av norsk historiefaglig forskning. Bortenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt og fremtidens muligheter i norsk historieforskning*, Oslo 2008: 117.

²⁰ Lesningen av de siste to kapitlene er inspirert av Knut Kjeldstadlis hovedinnlegg, "Den politiske vendingen. Øyvind Bjørnsons forfatterskap fra arbeidslivets sosialhistorie til politikken samfunnshistorie" på "Minneseminar for Øyvind Bjørnson", Bergens sjøfartsmuseum 8. januar.

igjen sterkt, sammenbindende og overbevisende til stede. En kan kanskje si at Bjørnson langt på vei adopterte sin veileders ideal om en integrert byhistorie hvor ett hovedgrep løp gjennom framstillingen. Bjørnson hadde i aller høyeste grad et slikt integrerende hovedperspektiv anlagt på boken, men han kompromiserte også med dette perspektivet i omgang med noen tematikker (selv kalte han det ulike "blikk", s. 650) – og da særlig med omtalen av andre verdenskrig.

Avslutning

Øyvind Bjørnsons historie om Haugesund er i mine øyne en særlig vellykket byhistorie og en rasende god historiefortelling. Den proklamerer stolt og uten skjensel at den er en bybiografi; en bok om og for Haugesund. Den skraper og bukker ikke unnskyldende for at den verken tar mål av seg til å teste en eller annen teori om byutvikling, ei heller at fortellingen skal forsøke å være en byggekloss for en nasjonal syntese. Det handler om å forstå Haugesund, ferdig med det. Men for å forstå Haugesund, så må forfatteren løfte blikket langt utover byen. Det at byen i større grad enn andre byer var integrert i det internasjonale markedet gjør at et internasjonalt perspektiv gjennomsyrrer framstillingen. Bjørnson gikk så langt som å kalle boken "en framstilling av verdenshistorien sett fra Haugesund."²¹ Den metodologiske nasjonalismen splintres, og forfatteren plukker pragmatisk fra de forhold og nivåer som han trenger for å gripe sitt bysamfunn.

Byhistorien kan oppfattes som en tvangstrøye av en historiefaglig sjanger: Det er opplest og vedtatt hva slags temaer som må være med, og mang en byhistorie kan da også bære preg av innlagte transportetapper. Men bybiografien kan også sees som en unik mulighet for å kunne utøve en særlig spennende og fortettet form for historisk analyse og fortelling. Jeg synes Anders Kirkhusmo, en av forfatterne til den nye Trondheims-historien, visualiserer denne muligheten på en god måte. Han skriver:

Norwegian urban biographies are at their best neither chronicles nor "descriptive" accounts, but analyses of the interactions of the physical, economic and cultural trends in a unique spatial setting in which the writers grasp a holistic view of the city he is portraying.²²

Jeg tror Øyvind Bjørnson ville sagt seg enig i et slikt ideal. Og uansett lyktes han å skrive en bok som lyktes i å oppfylle dette idealet: Med en ambisiøs, mangefasettert og spennende analyse av et bysamfunn som gjennomgikk voldsomme endringer i en dramatisk tid.

²¹ Bjørnson 2004: 19.

²² Kirkhusmo 1998: 8.